

Características do *Diccionario Real Academia Galega* (ed. 2012)

Manuel González González
Real Academia Galega

1. Introducción

Cando en 1905 a Asociación Iniciadora y Protectora de la Academia Gallega de La Habana impulsou a creación da RAG, encomendoulle como unha das principais tarefas a de realizar o diccionario da lingua galega. Neste momento xa se coñecían algúns dicionarios do galego, todos eles de carácter bilingüe, que no fondo tiñan sempre como punto de referencia o castelán. Pero nin o diccionario de F.J. Rodríguez, nin o de Cuveiro, nin o de Valladares podían considerarse obras de referencia nin sequera cos criterios lexicográficos pouco esixentes da época, aínda que hai que recoñecer que a obra de Valladares supuxo un adianto considerable con respecto ás dúas anteriores. En realidade, no único aspecto en que os lexicógrafos do XIX superaron o labor realizado no XVIII polos seus antecesores Sarmiento e Sobreira, foi en darlles ás súas obras un formato máis próximo ao que hoxe consideramos un diccionario. Coa vontade de dar un paso cualitativo dentro da lexicografía galega comezaron os traballos do *Diccionario* da RAG cun fervor realmente admirable. Para a súa realización pediuse a colaboración de todos os académicos da Institución e de todas as persoas que naquel momento levaran a cabo algunha recolleita de léxico galego ou tivesen ganas de iniciala. O resultado foi o *Diccionario Gallego-Castellano* da Real Academia Gallega, que se comezou a publicar no ano 1913 e se viu interrompido no 1918, na voz *cativo*. Desde aquela houbo diversas contribucións importantes no campo da lexicografía galega, que non é este o lugar nin o momento

de examinar nin de valorar. Foi no 1990 cando se deron os pasos máis firmes no aspecto metodolóxico na lexicografía monolingüe, coa publicación por parte do Instituto da Lingua Galega e a Real Academia Galega do *Diccionario da lingua galega*¹. Aínda que contaba só con doce mil entradas, supuxo un avance decisivo en aspectos metodolóxicos tan importantes como:

- a) o coidado na redacción das definicións, que se realizan facendo uso unicamente das palabras que figuran como entradas no propio dicionario, e que evitan en todo momento a circularidade, tan frecuente nalgúns traballos lexicográficos;
- b) a precisión nas indicacións categoriais, particularmente nos verbos, que se traduce non só nas anotacións de tipo gramatical, senón tamén na propia organización das definicións;
- c) a incorporación de exemplos a cada unha das acepcións recollidas;
- d) a indicación para cada unha das acepcións dos sinónimos, antónimos e palabras próximas semanticamente.

Pero o cambio metodolóxico máis importante da lexicografía galega supúxoo sen dúbida o *Diccionario da Real Academia Galega*², publicado no ano 1997, obra que pese ao número relativamente reducido de artigos, xa que unicamente conta con 25.000 lemas, incorporou á lexicografía galega as esixencias e técnicas máis recentes da lexicografía monolingüe. É un dicionario de uso, pero coas restricións derivadas do seu carácter normativo. O carácter máis novidoso desta obra é a sistematicidade e modernidade da técnica lexicográfica na microestrutura dos artigos lexicográficos. Cada artigo presenta unha información estruturada de tipo fonético (cando é pertinente), gramatical, léxico, nivel de lingua, ámbito de especialidade etc. A incorporación do principio lexicográfico de que toda definición debe poder substituír o termo definido nun contexto dado levou a

¹ Real Academia Galega & Instituto da Lingua Galega: *Diccionario da lingua galega*, A Coruña: Real Academia Galega, 1990.

² García, C. & González González, M. (dirs.): *Diccionario da Real Academia Galega*, Vigo: Ed. Xerais de Galicia e Ed. Galaxia, 1997.

preocuparse de que a perífrase da definición teña unha forma tal que poida desempeñar a función sintáctica propia da palabra definida, así como á separación entre o núcleo e o contorno da definición. É esta a primeira obra de lexicografía galega en que se segue este principio de maneira sistemática. Cada unha das acepcións leva un ou varios exemplos de uso que, amais de proporcionar ao usuario un modelo de utilización concreta da palabra dentro dun enunciado, actúa tamén de elemento de contraste para someter a proba a corrección e adecuación da definición. O mesmo ca no dicionario de 1990, tamén neste se indica para cada acepción os sinónimos, antónimos e outros termos que presentan unha estreita afinidade semántica. Cada artigo cerra coas locucións, frases feitas e modismos nos que aparece o lema da entrada como palabra base³. As mesmas características técnicas son as que se seguen nesta nova edición do *Dicionario da Real Academia Galega* que presentamos.

O feito de que se sigan as mesmas características técnicas non quere dicir que a edición do *Dicionario RAG* do 2012 non presente importantes novidades, entre as que sinalaría como máis salientables:

1. A adaptación formal á reforma normativa aprobada pola Real Academia Galega o día 12 de xullo de 2003.
2. O incremento cuantitativo do número de entradas. Pasouse dos vinte e cinco mil artigos lexicográficos da edición de 1997 aos cincuenta mil da edición actual.
3. Aumento importante do número de acepcións e de fraseoloxismos en cada artigo lexicográfico.
4. Reformulación do texto da definición das acepcións para facela máis precisa e natural. Agora podemos contar con cincuenta mil palabras para realizar unha definición, antes só con vinte e cinco mil.

³ Para a análise máis polo miúdo das características desta obra pode verse: Manuel González González: “O Dicionario da lingua galega da Real Academia Galega”, *Actas do Simposio de Lexicografía actual: elaboración de dicionarios*, organizado pola Real Academia Galega e o Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias “Ramón Piñeiro” en Santiago-A Coruña (9-11 outubro de 1995), Anexo 3 de *Cadernos de Lingua*. A Coruña: Real Academia Galega, 1996.

2. O *Dicionario RAG*, dicionario normativo

O primeiro encargo que se lle fixo á RAG foi a elaboración dun dicionario da lingua galega, que recolla a riqueza léxica da nosa lingua, aínda en boa parte non recompilada, pero tamén que *sirva de orientación para a súa escrita*. O *Dicionario RAG* debe ser, pois, un dicionario de lingua, no que se atope aquela parte do léxico, que é común á maior parte dos falantes e que estes utilizan nas súas interrelacións habituais, e ao mesmo tempo un dicionario normativo ao que o usuario poida acudir para saber se a forma, o contido, ou as características gramaticais dunha determinada voz pertencen ao que se considera bo galego ou non. Un dicionario que oriente sobre o uso correcto:

- a) na forma das palabras, tanto na súa vertente escrita (se unha palabra se escribe con *b* ou *v*, con *h* ou sen *h* etc.), como na súa vertente oral (se unha palabra se pronuncia con *e* aberto ou pechado, con *s* ou con *x* etc.). Por iso debe advertir, nos casos en que un grafema poida representar máis dun fonema, a cal dos fonemas representa en cada caso concreto;
- b) nos significados;
- c) nas características morfosintácticas;
- d) no rexistro.

3. As fontes para a elaboración do *Dicionario RAG*

Os primeiros dicionarios da lingua galega foron realizados por afeccionados ilustrados que pacientemente ían apuntando as palabras que escoitaban no seu lugar de nacemento, no lugar onde vivían ou nos lugares que visitaban. Nalgúns casos incorporaron algúns datos extraídos de textos escritos, literarios ou non, pero en todo caso non se baseaban nun conxunto de textos orais ou escritos que puidesen ser considerados como representativos do conxunto da realidade lingüística dun determinado momento. Hoxe non se entende a elaboración dun dicionario de lingua sen un corpus que lle sirva de base.

A información do *Diccionario RAG* está elaborada a partir de tres tipos principais de fontes:

- Obras lexicográficas anteriores (diccionarios, vocabularios, léxicos...).
- Corpus representativo da lingua escrita do galego moderno.
- Corpus representativo da lingua oral do galego actual.

3.1. Os dicionarios e obras lexicográficas anteriores

Pódese dicir que dalgunha maneira o *Diccionario RAG* é debedor de todas cantas obras lexicográficas foron realizadas con anterioridade á súa elaboración, porque todas elas foron tidas en conta, mesmo en moitos casos para rexeitar a súa información. Pero permítaseme sinalar algunhas das obras históricas máis significativas: toda a información léxica contida nas obras de Sarmiento⁴ e de Sobreira⁵, a *Traducción de algunas voces, frases y locuciones gallegas, especialmente de agricultura al castellano* (1840-1858) atribuída a Reguera y Pardiñas⁶, os dicionarios e vocabularios de F. J. Rodríguez (1863)⁷, Juan Manuel Pintos (manuscrito de 1865)⁸, Juan Cuveiro Piñol (1876)⁹, Marcial Valladares (1884) (cos suplementos de 1896 a 1902)¹⁰, Francisco Porto Rey (1900-1908)¹¹, Leiras Pulpeiro (? 1906-1912)¹², Payzal¹³, RAG (1913-1928)¹⁴, X. F. Filgueira

⁴ Fray Martín Sarmiento: *Viaje a Galicia (1745)*. Ed. de J. L. Pensado Tomé. Salamanca: Universidad de Salamanca. 1975; Fray Martín Sarmiento: *Colección de voces y frases gallegas*. Ed. e estudo de J.L. Pensado Tomé. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1970; Fray Martín Sarmiento: *Catálogo de voces y frases de la lengua gallega*. Ed. e estudo de J.L. Pensado Tomé. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1973; Fray Martín Sarmiento: *Catálogo de voces vulgares y en especial de voces gallegas de diferentes vegetables*. Ed. e estudo de J.L. Pensado Tomé. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1986; Fray Martín Sarmiento: *Onomástico etimológico de la lengua gallega*. Ed. e estudo de J.L. Pensado Tomé. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza, 1999.

⁵ Vid. J. L. Pensado Tomé: *Opúsculos lingüísticos gallegos del Siglo XVIII*. Vigo: Galaxia, 1974.

⁶ E. Reguera y Pardiñas (?): *Traducción de algunas voces, frases y locuciones gallegas, especialmente de agricultura, al castellano (1840-1858)*. Ed. e estudo de J. L. Pensado. Anexo 2 de *Cadernos de lingua*. A Coruña: Real Academia Galega, 1995

⁷ F. J. Rodríguez: *Diccionario gallego-castellano*. A Coruña, 1863.

⁸ J. M. Pintos: *Vocabulario gallego-castellano*. Ed. M. Neira e X. Riveiro. Anexo 5 de *Cadernos de lingua*. A Coruña: RAG, 2000.

⁹ J. Cuveiro Piñol: *Diccionario gallego*. Barcelona: Tip. de Ramírez y Cía., 1876.

¹⁰ M. Valladares Núñez: *Diccionario gallego-castellano*. Santiago: Tip. del Seminario Conciliar Central.

¹¹ F. Porto Rey: *Diccionario gallego-castellano*. Edición a cargo de María Xesús Bugarín López e Begoña González Rei. A Coruña: Real Academia Galega, 2000.

Valverde et alii (1926)¹⁵, Leandro Carré Alvarellos (1928-1931)¹⁶, Acevedo y Huelves & Fernández y Fernández (bable de occidente)¹⁷, Aníbal Otero (“Hipóteses”, *Contribución al diccionario gallego, Vocabulario de San Jorge de Piquín*)¹⁸, Eladio Rodríguez (1958-1961) (co apéndice)¹⁹, Franco Grande (1968, 1972)²⁰, Ríos Panisse (*Invertebrados y peces-1977, e Mamíferos, aves y algas -1983*)²¹, Elixio Rivas (*Frapmas 1,2 e 3; muíño; castaña; tear e tecido; millo e hórreo, legumias, cestos*)²², Constantino García (*Compostela, Glosario*)²³, Francisco Romero Lema (*Vocabulario de Soneira*)²⁴ etc..

Hoxe, a maioría destas obras están recollidas no *Diccionario de diccionarios* (de A. Santamarina)²⁵, que nos últimos anos nos facilitou moito o traballo, xa que permite unha

¹² Véx. I. Pérez Pascual e C. Tato García: “O vocabulario de Leiras Pulpeiro (I)”, *Verba* 13 (1986), 237-267.

¹³ Vid. M. Ferreiro: “Contribución á lexicografía histórica do galego: o vocabulario de Payzal”, *Cadernos de lingua*, 9 (1994), 55-88.

¹⁴ Real Academia Galega: *Diccionario gallego-castellano*. A Coruña, 1913-1928.

¹⁵ X. F. Filgueira Valverde; L. Tobío Fernández, A. Magariños Negreira e Cordal Carús: *Vocabulario popular castelán-galego*. Vigo: El Pueblo Gallego, 1926.

¹⁶ L. Carré Alvarellos: *Diccionario gallego-castelán e vocabulario castelán-galego*. A Coruña: Moret

¹⁷ B. Acevedo y Huelves e M. Fernández Fernández: *Vocabulario del bable de occidente*. Madrid, 1932.

¹⁸ Aníbal Otero: “Hipótesis etimológicas referentes al gallego-portugués”, *Cuadernos de Estudios Gallegos*. diversas entregas entre los años 1949 y 1977. Santiago: Instituto Padre Sarmiento; *Contribución al diccionario gallego*. Vigo: ed. Galaxia, 1967; *Vocabulario de San Jorge de Piquín*, anexo 7 de *Verba*. Santiago: Universidade de Santiago.

¹⁹ E. Rodríguez González: *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, 3 vols. Vigo: ed. Galaxia, 1958 (I) / 1960 (II) / 1961(III).

²⁰ X. L. Franco Grande: *Diccionario gallego-castelán e vocabulario castelán-galego*. Vigo: ed. Galaxia, 1968 (1ª ed.), 1983 (8ª ed.).

²¹ M. C. Ríos Panisse: *Nomenclatura de la flora y fauna marítimas de Galicia. I. Invertebrados y peces*. Anexo 7 de *Verba*. Santiago, 1977 ; *Nomenclatura de la flora y fauna marítimas de Galicia. II: Mamíferos, aves y algas*. Anexo 19 de *Verba*. Santiago, 1983.

²² E. Rivas: *Frapmas, contribución al diccionario gallego*. Salamanca: Editorial CEME., 1978; *Frapmas II, contribución al diccionario gallego*. Lugo: ed. Alvarellos, 1988; *Frapmas III, contribución al diccionario gallego* (inédito); *Millo e Hórreo, Legumia e Cesto*. Santiago de Compostela: ed. Laivento, 1996; *O muíño*. Ourense: Grafo dos, 1997; *Ferramenta e labranza manual*, Ourense: Grafo Dos, 1997; *O castiñeiro e as castañas*. Ourense: Grafo dos, 1997; *O forno de pan*. Ourense: Grafo dos, 1998; *O tear e o tecido*. Ourense: Grafo dos, 1998.

²³ C. García: *Léxico de la comarca compostelana*. Anexo 1 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade, 1974; *Glosario de voces galegas de hoxe*. Anexo 27 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade, 1985.

²⁴ F. Romero Lema: *Vocabulario de Soneira*. Anexo 6 de *Cadernos de lingua*. A Coruña: Real Academia Galega, 2000. Ed. a cargo de X.M. Rei Lema.

²⁵ A. Santamarina (ed.): *Diccionario de diccionarios*, versión 3. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza, 2003.

consulta moito máis cómoda da información sobre unha palabra nos distintos dicionarios, facilita o seguimento histórico das voces nas obras lexicográficas (copias, malas lecturas, malas interpretacións...) e supón un aforro de tempo importantísimo para a consulta das fontes lexicográficas que incorpora.

3.2.. O Tesouro lexicográfico da lingua galega

O *Tesouro lexicográfico da lingua galega* é un amplo conxunto de fichas léxicas con voces recollidas especialmente da lingua oral, posto en marcha a finais dos anos sesenta por Constantino García no Departamento de Filoloxía Románica da Universidade de Santiago, e que despois, cando se creou o Instituto da Lingua Galega, pasou a esta institución. Este ficheiro contén voces procedentes de:

- teses de doutoramento e memorias de licenciatura realizadas sobre falas de distintos puntos de Galicia ou ben sobre elementos da cultura material ou espiritual de Galicia;
- enquisas realizadas por alumnos das materias que impartía o Departamento de Filoloxía Románica e por outros colaboradores que achegaban información máis ou menos ocasional;
- gravacións de textos orais

Como cabería esperar pola formación dos seus recolectores, esta información non ofrece toda o mesmo nivel de fiabilidade. Non teñen o mesmo valor os datos proporcionados por un doutor, especialista en lingüística, que os achegados por un alumno ou por un afeccionado que, aínda poñendo toda a súa mellor vontade, non sempre posúen a formación académica suficiente para transmitir con precisión aquilo que escoitaron ou coidaron escoitar. Esta é a razón que levou a clasificar a información do ficheiro en tres tipos de fichas, de distintas cores, segundo o nivel de confianza que ofrecen:

- a) a información procedente de teses ou memorias de licenciatura ou de traballos contrastados cientificamente recóllese en fichas de cor branca;
- b) a procedente de enquisas de alumnos ou colaboradores, en fichas de cor amarela;

c) a información procedente da transcripción de gravacións de textos orais, en fichas de cor azul.

O soporte desta información en fichas de papel limita o seu aproveitamento. Sería moi difícil, por exemplo, coñecer todos os sinónimos que aparecen para *bidueiro*, porque esixiría percorrer todas as fichas contidas en cada un dos centos de caixóns que integran o ficheiro. Por iso se intentou a informatización nunha base de datos con nove campos:

- forma dialectal
- forma normativa
- equivalencia en castelán
- categoría gramatical
- campo nocional
- exemplo
- lugar de recollida
- notas
- fonte

Para o campo nocional, deseñouse un modelo no que o universo se estrutura en dez campos; cada un destes subsidívese noutros de, e cada un destes de novo noutros dez etc.:

1. Ceo e atmosfera
2. Terra
3. Plantas
 - 3.1. A vida vexetal en xeral
 - 3.2. Árbores
 - 3.2.1. Xeneralidades
 - 3.2.2. árbores madeirables
 - 3.2.3. árbores froiteiras
- Etc.

3.3. O Tesouro informatizado da lingua galega (TILGA)

É unha base de datos do léxico contido nun corpus do galego moderno. Proxecto dirixido por Antón Santamarina, no Instituto da Lingua Galega, cunha finalidade principalmente

lexicográfica, que pode ser consultado no enderezo www.ti.usc.es/tilg/. Contén ao redor de 11 millóns de rexistros, e abrangue o ámbito temporal comprendido entre o ano 1671 e a actualidade.

O corpus está integrado por:

- textos literarios;
- textos xornalísticos;
- textos de carácter técnico e científico;
- textos de literatura oral;
- textos orais sen carácter literario.

Coa finalidade de facilitar o seu tratamento, os textos foron sometidos a certo proceso de normalización e uniformización ortográfica. Por exemplo:

- a) Reducíronse a *nh* as diversas formas para representar a consoante nasal velar en posición intervocálica: *unha, un-a, un-ha, umha* > **unha**.
- b) Regularizouse o uso de *b* e *v*, segundo os criterios ortográficos do galego actual: *avó, abó* > **avó**.
- c) Regularizouse o emprego de *h*, segundo a ortografía vixente na actualidade: *hoso, óso* > **óso**.
- d) Modificouse o uso do acento gráfico seguindo os criterios de acentuación das normas ortográficas actuais: *cantéi, cantei* > **cantei**; *pèrtega, pérttega* > **pérttega**.

Esta base de datos ofrécenos para calquera voz as concordancias, o seu lema e a categoría gramatical á que pertence.

3.4. O Corpus de referencia do galego actual (CORGA)

O *Corpus de referencia do galego actual (Corga)* foi elaborado no Centro Ramón Piñeiro para a investigación en humanidades, e está dirixido por Guillermo Rojo Sánchez.

Contén unha colección de documentos en formato electrónico, na que están representados os diferentes tipos de textos da lingua galega actual. Abrangue o ámbito

cronolóxico comprendido entre o ano 1975 e a actualidade. Acolle, pois, textos referidos exclusivamente ao galego actual ou recente.

É un corpus que pretende ser equilibrado, con representación proporcional de textos de distintos xéneros, de distintas áreas temáticas e de distintos anos. As grandes áreas temáticas en que se clasifican os textos son:

- Economía e política
- Cultura e artes
- Ciencias sociais
- Ciencia e tecnoloxía
- Ficción
- Outros

Na constitución temática do corpus tivéronse en conta non só as áreas temáticas, senón tamén as subáreas. Por ex., na área temática “Economía e política”, están representadas as subáreas de:

- Política
- Desenvolvemento e infraestruturas
- Emprego, traballo, industria
- Sector servizos
- Explotación primaria
- Economía, facenda, bolsa
- Ordenación sanitaria
- Xustiza, lexislación, dereito
- Asuntos sociais
- Ordenación académica

As buscas e concordancias pódense realizar sobre o conxunto do corpus, ou ben restrinxilas a unha ou varias áreas temáticas. O usuario pode seleccionar tamén o período cronolóxico que sexa do seu interese:

- 1975-1979
- 1980-1984
- 1985-1989
- 1990-1994

- 1995-1999

- 2000-2004

Este corpus, accesible a través de <http://corpus.cirp.es/corga>, consta de aproximadamente vinte e seis millóns de formas e utiliza o estándar XML (*eXtensible Markup Language*) que posibilita un sistema de recuperación de información moi flexible e efectivo.

Estase ultimando unha ferramenta de análise gramatical automática e de desambiguación, que permitirá a lematización automática, a actualización da base cun custo económico baixo, e buscas secuenciais por categorías (por ex., verbo *tirar* + preposición).

3.5. O Atlas Lingüístico Galego

O Atlas Lingüístico Galego proporciona valiosísima información sobre a realidade léxica do galego actual, co valor engadido de que permite a súa localización xeográfica e examinar a extensión no territorio dunha voz cun significado determinado.

Neste momento lévanse publicados 5 volumes desta obra, pero no proceso de redacción do Dicionario fixéronse tamén con frecuencia consultas sobre os cadernos para documentar determinados significados de voces populares.

3.6. O Arquivo do galego oral

Outra fonte de procedencia oral con certo interese para o *Dicionario RAG* é o *Arquivo do galego oral*, proxecto dirixido por F. Fernández Rei, no ILG, e que contén gravacións de máis de 2000 puntos de todo o territorio de fala galega. Neste momento aínda non está transcrito todo o material contido nas gravacións.

Ainda que a súa finalidade non é puramente lexicográfica, as súas concordancias son utilísimas para coñecer o uso das palabras, para examinar os contextos de utilización, e para ver o seu valor real.

3.7. O Tesouro fraseolóxico galego

Nos dicionarios actuais, cada vez se lle ofrece maior importancia á fraseoloxía, e para atender este aspecto resultou de axuda inestimable o proxecto, dirixido por Xesús Ferro Ruibal no Centro Ramón Piñeiro, que leva por título *Tesouro fraseolóxico galego*.

O *TFG* sobrepasa neste momento as trescentas mil entradas, con datos que van desde mediados do séc. XVIII ata hoxe, pero con predominio dos correspondentes aos últimos oitenta anos.

Por seren os fraseoloxismos unidades cunha estrutura máis ou menos fixada, cun significado que, na maior parte dos casos, non é a suma dos significados das palabras que as integran, enténdese facilmente que cada vez se lles dea unha maior importancia nos dicionarios modernos. Tense dito moitas veces que non se coñece en profundidade unha lingua ata que non se coñecen ben os seus fraseoloxismos. Pero, ademais, así como no léxico dunha lingua se reflicte dalgunha maneira a historia e as experiencias dos pobos, a fraseoloxía revélanos por veces dun xeito moi transparente a maneira particular de ver a realidade de cada sociedade ou de cada cultura.

4. A macroestrutura do *Dicionario RAG*

4.1. As entradas

O Dicionario da Real Academia Galega contén ao redor de cincuenta mil artigos lexicográficos, e as súas entradas están baseadas no *Vocabulario ortográfico da lingua galega (VOLGa)*²⁶, con algúns engadidos:

- Considerouse conveniente completar algunha familia de palabras que no *Volga* aparecía unicamente cos seus membros máis relevantes.

²⁶ Manuel González González e Antón Santamarina Fernández: *Vocabulario ortográfico da lingua galega*. A Coruña: Real Academia Galega – Instituto da Lingua Galega, 2004.

- Introducíronse algunhas voces non incluídas no *Volga*, xeralmente pertencentes a linguas de especialidade, pero con certo uso no mundo escolar.
- Completouse algunha serie de palabras que constitúen un conxunto completo claramente delimitado, e que por algunha razón algún dos seus membros quedou ausente no *Volga*.

O *Volga* é unha proposta de vocabulario normalizado da lingua galega. A primeira edición provisoria saíu no ano 1990, en edición non venal, e a primeira edición oficial é do ano 2004. A realización desta proposta de vocabulario normalizado da lingua galega esixiu realizar unha selección de formas dialectais dentro do propio galego, levar a cabo unha depuración de castelanismos e de voces espurias innecesarias, facer unha proposta de ortografía, acentuación e morfoloxía correctas, e, en certa medida, afrontar tamén o problema de actualización e modernización do léxico.

Foi necesario, en primeiro lugar, facer unha selección de formas dialectais. Por poñer un exemplo que sexa claramente comprensible, para designar a árbore *betulla*, de entre un gran número de formas existentes (*bidueiro bedueiro, bidoeiro, bidoeira, budueira, abedoeira, abedueiro...*, *bedugo, bedulo, dulo, bídalo, bido, budio ...*) foi necesario escoller unha delas, neste caso *bidueiro*, para a norma estándar. Evidentemente, as escollas non poden ser feitas de xeito arbitrario, senón seguindo unha serie de criterios da maneira máis coherente posible. No caso do *Volga* os principais criterios seguidos para a selección dialectal foron: a autenticidade da forma, a extensión xeográfica, a tradición literaria e a coherencia interna dentro da mesma familia.

O *Volga* significou un avance extraordinario tamén na depuración de castelanismos e voces espurias innecesarias. O préstamo lingüístico pode ser necesario en certos casos, cando designa unha realidade nova, pero debe evitarse que unha voz foránea retire da circulación unha voz galega que designe o mesmo concepto. Por iso se excluiron castelanismos moi introducidos, como por exemplo *abonar*, para restituír no seu lugar a forma patrimonial galega *aboar*; ou lusismos con certa implantación literaria, como

aceitona ou *anceio*, para darlles prioridade ás voces propiamente galegas *oliva* e *ansia* ou *devezo*.

O Volga é unha proposta de ortografía correcta para a lingua galega. Na tradición escrita do galego moderno existen tendencias gráficas alleas á historia e á evolución da propia lingua. Son frecuentes grafías debedoras do castelán como :**acibro*, **trebo*, **barrer*, e hai grafías que só se explican baixo a influencia do portugués, como, por ex., **povo*. Todas elas foron restituídas á forma ortográfica máis acorde cos criterios gráficos do galego: *acivro*, *trevo*, *varrer*, *pobo*.

A presión do castelán e a penetración dun gran número de cultismos a través desta lingua introduciron no galego oral un alto número de acentuacións antietimolóxicas, que foi necesario corrixir na proposta normativa do léxico galego: fronte ás realizacións populares, introducidas a través do castelán, do tipo **ósmose*, **diócese*, **atmosfera*, **isobara*, **fotolise*, **monolito...*, propuxéronse as formas con acentuación máis etimolóxica *osmose*, *diocese*, *atmosfera*, *isóbara*, *fotólise*, *monólito...*

No Volga tamén se fai unha proposta de morfoloxía correcta para a lingua galega: indícase o xénero correcto de cada substantivo (condénanse, por ex., usos como **o fraude*, **o síndrome*, fronte ás formas recomendadas *a fraude*, *a síndrome*), indícase o réxime de cada verbo, do que aparecen usos incorrectos debidos á interferencia co castelán.

Naqueles casos en que a formación do feminino ou do plural pode ser problemática, tamén se informa sobre este particular: *afgán* / f: *afgá*, pero *cachán* / f: *cachana*.

Outra función que tivo que cumprir o Volga é a de actualización e modernización do léxico. O galego, debido ás especiais circunstancias históricas que lle tocou sufrir, quedando circunscrito practicamente ao mundo agrícola e mariñeiro, desenvolveu un léxico rico para estes ámbitos, pero non se adaptou lexicamente a aquelas áreas nas que non era lingua de uso habitual (ciencia, administración, tecnoloxía...). Foi necesario, xa que logo, facer un esforzo para capacitar a lingua para as novas necesidades da sociedade actual, actualizando o seu léxico mediante distintos procedementos:

- Préstamo doutra lingua: xenismos (*khmer*), préstamos integrados (*bisté, chulé, estándar*)
- Cultismo latino ou grego: *elipse, metátese...*
- Revitalización de arcaísmos: *ousia, doazón, xaxuar, taxa...*
- Calco: *autoestrada, altofalante.*
- Creación autóctona: *mostraxe, lastro, beirarrúa, rede de sumidoiros*

4.2. Algúns problemas referidos á macroestrutura

Os autores de calquera dicionario moderno, á hora de decidiren a súa macroestrutura, teñen que tomar decisións sobre problemas como: qué unidades terminolóxicas introducir, o tratamento dos homónimos, o tratamento de formas morfoloxicamente irregulares, qué facer coas lexías compostas e as frases feitas, ou qué papel lles dar ás palabras non normativas.

4.2.1. O tratamento da terminoloxía

Dilucidar qué unidades terminolóxicas deben ser introducidas nun dicionario xeral dunha lingua é un asunto longamente discutido. Nunca coma hoxe houbo tanta osmose entre as linguas de especialidade e a lingua común no que se refire ao léxico. Esta é unha consecuencia lóxica do aumento do nivel cultural das sociedades modernas e da democratización do coñecemento. Un termo coma o *rato* dun ordenador, que hai ben poucos anos pertencía á lingua de especialidade da informática, hoxe debe considerarse unha voz xa integrada na lingua habitual de calquera persoa. De maneira xeral, podemos dicir que nun dicionario de lingua deben ter cabida os termos, en canto unidades léxicas, que non pertencen a un nivel altamente especializado.

Un problema especial preséntao o tratamento dos símbolos. Dentro das unidades de coñecemento especializado, temos unidades lingüísticas (léxicas, fraseolóxicas e oracionais), pero encontramos tamén unidades non lingüísticas (símbolos, fórmulas, nomenclaturas, iconografía). Debemos preguntarnos, pois, qué facemos, por exemplo,

cos símbolos químicos. Deben ter cabida no dicionario os símbolos *H* (que representa o hidróxeno) ou *O* (que representa o osíxeno)? En realidade os símbolos son unidades non lingüísticas de coñecemento especializado, semellantes en certo modo ás iconas (pensemos por exemplo no que simboliza). E, se lle damos cabida no dicionario a *H* ou a *O*, debemos preguntarnos tamén por qué non facemos o mesmo con, por exemplo, H^2SO^4 que representa o ácido sulfúrico.

O tratamento que fan os dicionarios respecto aos símbolos químicos difire radicalmente duns a outros. Hai dicionarios que os acollen e outros que se negan a darlles cabida (por exemplo, un tan coñecido como o *Vocabolario della lingua italiana* de Zingarelli). No Dicionario da Real Academia Galega optamos por darlles cabida a algúns por razóns de tipo práctico, pero sen estarmos convencidos da súa inclusión desde un punto de vista teórico.

4.2.2. Tratamento dos homónimos. O problema da homonimia e da polisemia

En realidade, desde o punto de vista sincrónico, un signo lingüístico é unha unidade dotada dunha expresión fónica e un contido semántico. Deste xeito cada acepción dunha voz (ou mellor, cada invariante significativa) constituiría un signo lingüístico distinto, e poderíase pensar nunha entrada distinta para cada relación significante-significado. Pero esta é unha práctica pouco seguida ata agora na lexicografía, por unha razón moi simple, porque todos temos conciencia de que diversos significados poden ser asignados a un mesmo significante, e de que entre estes significados existe moitas veces unha relación especial (de proximidade semántica, de derivación xenética entre un e outro etc.).

Nas obras lexicográficas habitualmente véñense agrupando baixo un mesmo lema os casos de polisemia, e sepáranse en lemas distintos os casos de homonimia. O problema está daquela en distinguir entre homonimia e polisemia. As diferencias entre homonimia e polisemia non sempre están claras, e non todos os lingüistas seguen os mesmos criterios para diferenciar unha doutra. Os criterios máis frecuentes de distinción son:

- O etimolóxico: considéranse casos de polisemia aqueles en que os distintos significados que se asignan a un único significante derivan dun mesmo étimo; e considéranse casos de homonimia aqueles en que os distintos significados que se corresponden cun mesmo significante derivan de étimos distintos.
- Outras veces acódesse á conciencia dos falantes, para dirimir se estamos ante un caso de homonimia ou de polisemia.
- Tamén con frecuencia se botou man de criterios semánticos, considerando, por exemplo, casos de polisemia aquelas acepcións que pertencen a un mesmo campo semántico, e casos de homonimia os demais.

No *Dicionario RAG* séguese un criterio historicista, baseado na etimoloxía:

sacha¹ *s.f.* Ferramenta agrícola utilizada para sachar, que varía de forma e de tamaño segundo os lugares. *Colleu a sacha e foi cara á leira.* SIN. *sacho*.

sacha² *s.f.* **1.** Acción de sachar. *Xa logo empezaban coa sacha do millo. A sacha é un labor pesado.* SIN. *cava*¹, *sachada*, *sachadura*. **2.** Época en que se realiza este labor. *Creo que ocorreu pola sacha das patacas.* ♦ SIN. *sachega*.

No caso de **sacha**¹ estamos ante unha formación a partir de *sacho*, que procede do lat. SARCULUM; en cambio, no caso de **sacha**² encontrámonos diante dun substantivo deverbal, formado a partir do verbo *sachar*.

4.2.3. Tratamento de formas morfoloxicamente irregulares

Aínda que como cabeza de artigo lexicográfico figuran unicamente os lemas (as formas do masculino singular no caso dos substantivos e adxectivos, e o infinitivo no caso dos verbos), hai veces en que se incorporan como entradas tamén outras formas que son morfoloxicamente irregulares, co fin de facilitar o uso do dicionario a persoas que non teñen un coñecemento profundo da lingua. Nestes casos non se ofrece a información lexicográfica da voz, e remítese para o seu lema correspondente:

poetisa *s.f.* V. **poeta**.

poeta *s.m. (f. poetisa)* Persoa que escribe poesía. OBS. Hoxe tende a utilizarse tamén para o feminino a forma *poeta*, en lugar de *poetisa*. *Curros Enríquez é un poeta do século XIX. A gran poetisa galega Rosalía de Castro.*

Esta práctica non se leva a cabo cando a forma irregular cadra xusto ao lado do lema, porque neste caso o usuario, ao buscar a forma irregular, encontra xa facilmente o lema correspondente. Isto ocorre, por ex., con **actriz**, que non figura como entrada porque caería xustamente despois de **actor**.

4.2.4. O tratamento das locucións

As lexías compostas e as locucións non figuran como entradas. Incorporáranse ao elemento constituínte que se considera máis importante semanticamente.

carrada *s.f.* **1.** Carga que leva un carro dunha soa vez. *Trouxeron unha carrada de toxo do monte.* SIN. **carro, mostea.** **2.** Cada unha das viaxes que se fai cando se carrea algo. *De volta da segunda carrada foi montado no carro.* SIN. **carreto.** **3.** Gran cantidade ou gran número de algo. *A onde vas con esa carrada de libros?* ♦ SIN. **carrado, carretada.** ▲ **A carradas.** *loc. adv.* En grande abundancia. *Había mazás a carradas.* SIN. *a barullo, a darlle cun pau, a embute, á envorca, a esgalla, a varrer.*

Cando non existe un elemento semántico dominante, asígnase ao primeiro, e remítese desde o outro:

posesorio -a *adx.* Relativo ou pertencente á posesión. *A lei esixía o transcurso dun prazo posesorio de dez anos.* ▲ **Xuízo posesorio.** V. **xuízo.**

Pode darse o caso de que o elemento principal constitutivo da lexía composta ou da locución non figure como entrada do dicionario. Cando isto ocorre dáselle cabida como entrada á lexía composta ou locución. Por exemplo, a voz **cabaleirola** non figura como entrada do dicionario, porque non ten uso fóra da locución adverbial *ás cabaleirolas*, e por iso figura esta como entrada:

cabaleirolas, ás *loc. adv.* Escarranchado sobre os ombreiros ou o lombo. *O máis pequeno levábao o pai ás cabaleirolas.* SIN. *a cabalo, ao cabalete, a requichas, ás cabaliñas.* CF. *ao carrello, ao lombo.*

4.2.5. As palabras non normativas

O *Dicionario da Real Academia Galega* debe ser e é un dicionario normativo, que orienta sobre o uso correcto do léxico do galego, e por iso non deben figurar nel as voces non normativas. Pero debe ser tamén un dicionario didáctico, que lle proporcione ao usuario a información que busca dunha maneira doada. Esta é a razón que explica a presenza dalgunhas voces que non son as formas recomendables no estándar do galego, pero que teñen certa vitalidade no uso. Dentro das voces non normativas, distínguense dous casos:

a) Formas verdadeiramente galegas, pero que están marcadas cun forte carácter dialectal. Neste caso non se condena a forma, pero despois da entrada remítese para a forma máis recomendable mediante o símbolo =>:

zarrar *v.t., i. e p.* => **cerrar.**

zarreta *s.f.* => **cerreta.**

zarrote *s.m.* => **cerrote.**

zarrulo *s.m.* => **cerrulo.**

zarrume *s.m.* => **cerrume**

zarcear *v.i.* => **zarzallar.**

zarcelo *s.m.* => **sarcelo.**

b) Formas que son incorrectas en galego, que van marcadas cun asterisco, e desde as cales se remite para a forma normativa galega:

almidón* *s.m.* **amidón.**

5. A Microestrutura

Que contén e como se organiza un artigo lexicográfico no Dicionario da RAG? O Dicionario ofrece información sobre a forma gráfica do lema; información gramatical; información sobre a pronunciación (só nos casos conflictivos); información diastrática e diafásica; información tecnolectal; información sobre o carácter da acepción (fig., por ext.); a definición de cada acepción; observacións referidas á acepción; exemplos; sinónimos, antónimos e casesinónimos; unidades pluriverbais nas que ocupa un lugar central a entrada; e observacións referidas ao enunciado.

5.1. O lema

O lema é a forma non marcada: a do masculino singular, no caso dos substantivos e adxectivos; e a do infinitivo, no caso dos verbos. Encabeza sempre o artigo, e encabeza o parágrafo que contén este. Aparece sempre marcado tipograficamente dunha maneira que se faga máis visible e que destaque sobre o resto da información, para xebrar con claridade a información pertencente a un artigo da dos contiguos, e sobre todo, dado que os artigos están dispostos segundo a orde alfabética dos seus lemas que lle serven de entrada, para facilitarlle a busca ao usuario. No *Dicionario RAG* o lema aparece marcado tipograficamente en letra grosa.

5.2. Información gramatical:

A información gramatical, deixando á parte a información implícita no sistema de definición de cada acepción, ofrécese por distintos procedementos:

a) Un deles, sistemático, proporciona para cada lema, información sobre a categoría gramatical, xénero, número, réxime verbal etc. É o que atopamos en calquera entrada do dicionario:

abadengo -a *adx.* **1.** Relativo ou pertencente á dignidade do abade ou á súa xurisdición. *Terras abadengas. Bens abadengos.* // *s.m.* **2.** Territorio que pertence a unha abadía ou ao abade. *A esa hora adoitaba pasear polo abadengo.*

abelloar *v.i.* **1.** [Enxame] levantarse ao saír da colmea. *Ao lonxe, abelloaba o enxame.* **2.** fig. Facer ruído ou barullo. *Espertárono os rapaces, que brincaban e abelloaban no rueiro.* SIN. *alborotar, algarear, barullar, bourear.* // *v.t.* **3.** Causarlle molestia a [alguén]. *Non o abelloes máis, déixao traballar tranquilo.* SIN. *amolar, enfastiar, importunar, incomodar, molestar.*

b) Información sobre a formación de femininos e plurais irregulares, que se ofrece entre parénteses, despois da categoría gramatical:

anorak *s.m. (pl. anoraks)* **1.** Chaqueta de pel con carapucha usada polos esquimós. *Facían os anoraks con pel de caribú.* **2.** Chaqueta con carapucha, feita de fibra e acolchada. *Un anorak de plumas.*

c) Información gramatical complementaria que vai introducida polo sinalizador OBS., onde poden encontrarse observacións de carácter gramatical de carácter moi variado: irregularidades na conxugación verbal, rexencias verbais, obrigatoriedade do uso do artigo etc.

– Información sobre as irregularidades verbais:

fuxir *v.i.* **1.** Afastarse rapidamente de algo ou alguén, polo xeral para evitar unha ameaza ou perigo. *Nos tempos da guerra moitos fuxían para o monte. Os lobos foxen do lume.* **2.** Saír dun lugar onde se está preso por medios ilícitos. *Onte á noite fuxiron varios presos.* ♦ SIN. *escapar.* CF. *evadirse.*

OBS. Verbo con alternancia vocálica no pres. indic.: *fuxo, foxes, foxe, fuximos, fuxides, foxen.*

– Información sintagmática: obrigatoriedade de uso de artigo, rexencias verbais...

ambos -as *indef.* Un e mais o outro, os dous. *Hai só dúas solucións, ambas con poucas probabilidades de éxito.* OBS. Cando vai modificando un substantivo, vai acompañado do artigo e pódese utilizar contraído coa segunda forma, dando como resultado as formas *ámbolos e ámbalas.* *Ambas as partes estaban de acordo. Ámbalas partes estaban de acordo.* ▲

Ambos a dous. Os dous. *Ambos a dous candidatos teñen as mesmas posibilidades.*
SIN. *ambos os dous.* / **Ambos os dous.** Ambos a dous. *Ambos os dous merecían
ganar.*

tírar *v.t. t. 14.* Botar por terra [algo], facer caer ao chan. *O temporal tirou o valado
da horta.* OBS. *Emprégase tamén seguido da preposición con. Tirou con el do cabalo embaixo.*

d) Hai veces en que a información sintagmática sobre rexencia de certas preposicións vai indicada entre parénteses en letra grosa:

carecer *v.i. (de)* Ter falta de certa cousa. *Carece de información sobre ese tema.* ANT.
posuír, ter.

5.3. Información fonética

No Dicionario non se ofrece a transcripción fonética de cada lema, pero si se proporciona información fonética sobre aqueles aspectos que poden ofrecer dificultade, como a realización do timbre das vogais tónicas de grao medio *e, o* (especialmente cando existen voces homógrafas que se distinguen unicamente polo timbre destas vogais), a pronunciación de grafemas que poden representar realidades fonolóxicas distintas, ou a pronunciación de estanxeirismos:

a) Información sobre o timbre da vogal tónica cando é necesaria:

péga¹ [ɛ] *s.f. 1.* Pau ou corda que se lles pon ás vacas, cabalos etc., para que non fuxan cando están ceibos. *Púxolle unha péga ao cabalo mentres pacía.* SIN. *pexa, piega, solta, soldadoiro, traba.* **2.** *fig.* Cousa que impide o desenvolvemento normal ou a realización dunha acción. *Non puxo ningunha péga polo cambio de día.* SIN. *atranco, dificultade, impedimento, inconveniente, obstáculo, pexa, traba.*

b) Pronunciación do grafema *x*

anexar [ks] *v.t.* Unir [unha cousa] a outra, de xeito que pase a depender dela ou a complete. *Ambas as partes acordaron anexar unha nova cláusula ao contrato.* SIN. *agregar, engadir, incorporar.* *O alcalde pretende anexar ao municipio unhas aldeas limítrofes.* SIN. *agregar, anexionar, incorporar.*

c) Transcripción de estranxeirismos

jeep [dʒi:p] *s.m.(pl. jeeps)* **1.** Vehículo militar de pequeno tamaño, capaz de andar por terreos difíciles. *O jeep foi moi utilizado polos americanos na Segunda Guerra Mundial.* **2.** Vehículo todo terreo. *Alugamos un jeep para ir polo monte.*

5.4. Información diastrática, diafásica e diacrónica

Dentro de calquera lingua existen variedades propias de distintos estratos sociais, de distintos rexistros, e mesmo usos que son considerados xa anticuados. Isto ocorre no plano fonético e no morfosintáctico, pero é especialmente visible no léxico. Por iso, con frecuencia, dentro do dicionario hai certas entradas ou determinadas acepcións que van marcadas con etiquetas como: máis formal, menos formal, fam., pop, ant.....:

amolar *v.p.* **3.** Sufrir molestia ou fastío. *Que se amole e o faga aínda que non lle guste!*
SIN. *amocarse, enfastiarse, foderse (vulg.).*

aniñar *v.i.* **2.** [animal, especialmente ave] facer o seu niño. *As gaivotas aniñan entre abril e xuño. As anduriñas aniñan nos beirados das casas. Este sitio serve só para aniñar as ratas.* SIN. *nidificar (máis formal).*

5.5. Información tecnolectal

Tamén se ofrece información tecnolectal, na que se indica a lingua de especialidade á que pertence unha determinada voz ou unha acepción concreta desa voz. Esta información transmítese por medio de etiquetas, tales como *Zool., Bot., Biol.....*, que van situadas en letra itálica inmediatamente antes da definición da acepción.

ampere *s.m. Fís.* Unidade de intensidade de corrente eléctrica do sistema internacional. O seu símbolo é A. ⇐ **amperio.** *Un limitador de 15 amperes.*

anacruse *s.f.* **1. Métr.** Símbola inicial dun verso da métrica clásica que non se ten en conta para que este verso teña o mesmo número de pés ca os demais versos. *Troqueo con anacruse.* **2. Métr.** Símbola ou sílabas átonas da métrica moderna que preceden o primeiro acento dun verso. *Un verso con dúas sílabas en anacruse.* **3. Mús.** Nota ou

grupo de notas dunha melodía que preceden o primeiro tempo forte. *Unha melodía que comeza en anacruse.*

5.6. Información sobre a natureza da acepción: ext., fig.

anaerobio -a *adx.* **3. ext.** [Motor, propulsor] que pode funcionar sen aire. *Os propulsores anaerobios funcionan fóra da atmosfera.*

anatematizar *v.t.* **1.** Pronunciar ou lanzar un anatema unha autoridade eclesiástica contra [alguén]. *Anatematizárono por herexe.* CF. **excomungar.** **2. fig.** Reprobar enerxicamente ou condenar moralmente. *Anatematizou a súa ideoloxía e comportamento.*

carburar *v.i.* **3. fig.** e pop. Funcionar. *A televisión non carbura, non sei que lle pasa.* **4. fig.** pop. Razoar. *Ti non carburas.*

5.7. A definición

5.7.1. Que é a definición?

A definición consiste en facer corresponder unha unidade léxica, descoñecida ou mal coñecida, cunha serie de unidades pertencentes ao mesmo sistema lingüístico, organizadas segundo as estruturas sintagmáticas deste sistema, e que sexa capaz de remitir ao mesmo significado e de determinar no usuario do dicionario a elaboración conceptual deste significado.

5.7.1.1. Definicións propias / definicións impropias

É xa clásica a distinción entre definicións propias e definicións impropias. Aínda que en realidade estas últimas non son verdadeiras definicións, todos os dicionarios, o noso

tamén, as utilizan naqueles casos en que non é posible unha definición en metalingua de contido. As definicións **impropias** están formuladas en metalingua de signo, e non se deixan someter á "lei da sinonimia". Non son verdadeiras definicións, non nos din "qué significa a palabra", senón explicacións sobre "cómo e para qué se emprega a palabra". As voces ás que se aplica este tipo de definición -interxeccións e palabras gramaticais (preposicións, conxuncións, pronomes, artigos e certos adverbios, adxectivos e verbos)-son realmente indefinibles.

Ile, Iles *pron. pers.* Formas átonas de terceira persoa singular e plural respectivamente, en función de complemento indirecto. *Fíxenlles pedir perdón. Non lles soubo contestar.* OBS. *Ile* e *Iles* contraen cos pronomes persoais *o, a, os, as* e *lo, la, los, las* dando lugar ás formas *llo, lla, llos, llas* e *llelo, llela, llelos, llelas*, respectivamente.

Sempre que é posible facemos uso de definicións **propias**, que son as verdadeiras definicións lexicográficas, formuladas en metalingua de contido e nas que rexe o principio de substituíbidade entre definido e definidor (son as definicións que corresponden a todos os nomes e á inmensa maioría dos adxectivos, verbos e adverbios). Dentro das definicións propias, a urda que constitúe a trama básica dos enunciados significativos deste dicionario está constituída polas chamadas definicións substanciais, nas que a análise sémica incide na substancia do definido. Só un tratamento sólido das definicións substanciais permiten o funcionamento correcto das definicións relacionais que inciden na relación do definido con outra palabra do enunciado (vid. J. Rey-Debove²⁷).

5.7.1.1.1. A definición substancial

Hai algúns dicionarios de grande éxito, como por ex. o Cobuild, nos que proliferan os chamados *enunciados definatorios ordinarios*, caso especial que podemos considerar "atípico" de definición substancial. É un tipo especial de definición que, baseándose en

²⁷ J. Rey-Debove: "La définition lexicographique: bases d'une typologie formelle", *Travaux de Linguistique et de Littérature*, V, 1 (1967), 141-161.

situacións comunicativas, exhibe unha serie de notas que permiten ao usuario do dicionario identificar a palabra cun significado determinado. Serían definicións do tipo:

chover: “cando cae auga e imos co paraugas aberto, dicimos que chove”.

preservar: “se preservas algunha cousa, tomas medidas para conservala ou protexela para que non se estrague, non se perda ou non a rouben”.

Este tipo de enunciados definitorios pode ser útil cando se trata de palabras referidas á esfera da vida da que o usuario ten experiencia, pero resulta pouco práctico ou nulo cando se refire a conceptos sobre os que o usuario non ten experiencia.

No Dicionario seguimos outro tipo de definición substancial, máis coñecido e máis utilizado na tradición lexicográfica, que se basea na análise tradicional aristotélica do concepto do definido polo "xénero próximo" e a "diferencia específica". O xénero próximo denomínase *incluínte*. Correspóndese co que Ignacio Bosque²⁸ denomina definición **hiperonímica**.

A definición substancial é unha resposta directa á pregunta “que é o definido?”. Esta resposta preséntase conceptualmente baixo tres formas:

- a) o definido é tal cousa;
- b) o definido é non tal cousa;
- c) o definido é o contrario ou a ausencia de tal cousa.

As tres formas de definición conceptual aparecen abundantemente utilizadas no noso dicionario. Por iso, aínda que sexa brevemente, vexamos algunha das características da *inclusión*, da *exclusión* e da *inclusión negativa*.

²⁸ I. Bosque: “Sobre la teoría de la definición lexicográfica”, *Verba* 9 (1982), 105-123.

5.7.1.1.1.1. A Inclusión

O incluínte é a expresión do concepto clasificador, e pertence á mesma categoría gramatical ca o definido. Semanticamente, todo o semema do incluínte está contido no definido, como por ex. **cabaleiro** = ‘home a cabalo’

A maioría das definicións do *Diccionario RAG* presentan unha relación de inclusión:

la² *s.f.* **1.** Pelo da ovella ou do carneiro. *Raparlles a la as ovellas.* **2.** ext. Pelo dalgún outro animal, semellante á la. *A la dos camelos.* **3.** Fío de la. *Mercamos unhas madeixas de la para facerlle unha mantiña ao bebé.* **4.** Tecido de la. *Un xerse de la. Un colchón de la. Un abrigo de la.* ▲ **Baraza de la.** **V.** **baraza.**

abeirar *v.t.* **1.** Poñer á beira. *Abeira máis o coche para deixar paso.* **2.** Estar á beira de. *As árbores abeiraban o río.* SIN. **borderar.** **3.** Protexer dos rigores do tempo, dun perigo etc. *Abeiraron os barcos ante o anuncio de temporal.* SIN. **abrigar, amparar, gorecer, gorir, guarecer, guarir, resgardar.** // *v.p.* **4.** Poñerse á beira. *Non te abeires tanto que vas caer.* **5.** Protexerse dos rigores do tempo, dun perigo etc. *Se vos colle a chuvia podedes abeiravos nos soportais.* SIN. **abrigarse, ampararse, gorecerse, gorirse, guarecerse, guarirse, resgardarse.**

5.7.1.1.1.2. A exclusión

O procedemento da exclusión consiste en definir unha palabra negando o seu oposto (por ex., *abandonar* = ‘non continuar’). Neste caso non se trata dun estudo interno do semema do definido, senón dun estudo externo que supón a existencia e o coñecemento de parellas de contrarios. Este é o tipo de definición adoptado en casos coma os seguintes:

abandonar *v.t.* **3.** Non continuar facendo [unha cousa na que se estaba ocupado ou que se tiña o costume de facer], non continuar con [algo]. *Tes que abandonar a bebida.* SIN. **deixar.** *Abandonaron os seus plans de ataque. Os guerrilleiros abandonaron a loita.* // *v.p.* **4.** Non coidar de si. *Dun tempo para acá abandonouse de tal xeito que parece un farrapeiro.* SIN. **desleixarse.**

lizquente *adx.* Nin frío nin quente. *Non me gusta o leite lizquente, queroo fervendo.* SIN. *morno, temperado, tépedo.*

amuar *v.t. v.i. 4.* Non responder ao que preguntan, baixando a cabeza. *Por máis que lle preguntaban, non conseguían nada, ela amuaba.*

5.7.1.1.1.3. A inclusión negativa

Neste tipo de definición atopamos un incluínte que serve para negar o excluínte. Trátase, pois, dunha negación semántica, non dunha negación sintáctica. É o que aparece en:

impericia *s.f.* Falta de pericia. *A impericia da tripulación provocou o afundimento do barco.* ANT. *destreza, pericia.* CF. *inhabilidade.*

avitaminose *s.f. Med.* Carencia ou deficiencia de vitaminas, que pode causar enfermidades. *O escorbuto é unha das numerosas enfermidades provocadas por avitaminose.*

5.7.1.1.2. A definición relacional

A definición relacional non envía só á substancia do definido, senón á relación entre o definido cualificador e outra palabra cualificada. Só concirne ao adxectivo e ao adverbio. Para o adxectivo esta relación exprésase:

- por un relativo

anoxadizo -a *adx.* Que se anoxa facilmente. *Éche moi anoxadizo, pero axiña lle pasa.* SIN. *asañadizo.*

- ou por unha preposición

bulbiforme *adx.* Con forma de bulbo. *Planta de cepa globosa e bulbiforme. Unha protuberancia bulbiforme de cor amarela destaca no peteiro.* SIN. **bulboso.**

Para o adverbio exprésase sempre por unha preposición:

atinadamente *adv.* Con acerto. *Como moi atinadamente se sinalou, o documento é algo máis ca unha protesta contra a inxustiza social. O visir gobernou atinadamente o imperio.* SIN. **acertadamente.**

5.7.1.2. O principio de substituíbidade e a separación do núcleo e o contorno

Nas definicións do *Dicionario RAG* procurouse aplicar o principio de *substituíbidade*. Se o enunciado definidor pode substituír o termo definido nun enunciado de fala sen que se altere o sentido obxectivo deste, o enunciado definidor será válido. Isto implica que entre definido e definiente debe existir unha identidade ou equivalencia categorial, amais de identidade funcional e identidade de contido.

O principio de substituíbidade obrigou á separación do núcleo da definición do seu contorno. O contorno vai marcado entre corchetes, tal como pode verse nos seguintes artigos do Dicionario:

anaerobio -a *adx.* **1.** *Biol.* [Organismo] que é capaz de vivir sen a presenza de osíxeno libre. *Hai bacterias que son anaerobias facultativas, xa que poden vivir con ou sen a presenza de osíxeno.* **2.** Que se realiza sen presenza de osíxeno. *Respiración anaerobia. A fermentación alcohólica, que é un proceso anaerobio no que se produce etanol a partir de azúcares, emprégase na elaboración de bebidas alcohólicas.* **3.** *ext.* [Motor, propulsor] que pode funcionar sen aire. *Os propulsores anaerobios funcionan fóra da atmosfera. // s.m.* **4.** *Biol.* Microorganismo anaerobio. *Unha infección producida por anaerobios. O xerme que produce o botulismo é un anaerobio.* ♦ ANT. **aerobio.**

ampolar *v.t.* **1.** Producir unha ou máis ampolas en [unha parte do corpo]. *Os zapatos novos ampolaronlle os pés. // v.p.* **2.** [Parte do corpo] sufrir a formación dunha ou máis ampolas. *Ampoláronseme as mans de tanto traballar.*

5.8. A ordenación das acepcións

Existen tres criterios principais de ordenación das acepcións:

- lóxico: unha acepción debe anteceder a outra que deriva dela;

- histórico: a orde das acepcións segue a orde de documentación histórica;
- frecuencia: as acepcións deben ordenarse por frecuencia de uso.

No *Dicionario RAG* procurouse combinar a frecuencia de uso coa ordenación lóxica, pero estes criterios sempre se subordinan á clasificación por categoría gramatical, tal como se pode observar nos seguintes exemplos:

bieito¹ -a *adx.* **1.** Bendito. *Auga bieita.* // **2.** *s.m.* Pequeno vulto que lles nace aos vexetais e que se acaba convertendo noutro talo, póla, folla ou froito. *Hai que ter conta de rabenar os bieitos antes de que faga todo unha ramallada.* SIN. **abrocho**, **bota³**, **botón¹**, **brote**, **gomo**, **gromo**, **rebento**, **xema**. CF. **braveiro**. // **3.** *s.f.* Nódulo doloroso formado na superficie da pel e no tecido subcutáneo pola inflamación dun folículo. *Das bieitas que tivera só lle quedaban unhas manchiñas moradas.* SIN. **brumeiro**, **carafuncho**, **furuncho**, **furúnculo** (máis formal), **leixenzo**, **neixarigo**, **pánxema**.

abafar *v.t.* **1.** Dificultarlle ou impedirle a respiración a [alguén]. *A calor do local abafábanos.* SIN. **acorar**, **afogar**, **asfixiar**, **atafegar**, **sufocar**. **2.** *fig.* Molestar [a alguén] insistindo nunha pretensión ou petición. *Xa cho farei cando poida, deixa de abafarme dese xeito.* SIN. **acosar**. ANT. **desabafar**. **3.** Cubrir de bafo [algo, especialmente un cristal ou un metal]. *Abafaba o vidro da ventá ao respirar.* SIN. **apanar**, **atoldar**, **atrapazar**, **embazar**, **empanar²**, **toldar**. ANT. **desabafar**, **desembazar**. // *v.i.* **4.** Respirar con dificultade ou perder o alento por mor da calor, do cansazo etc. *Correu ata abafar.* SIN. **abarquiñar**, **acorar**, **afrontar(se)**, **alasar**, **ampear**, **arfar**, **arquexar**, **bafexar**, **calmear**, **folguexar**, **inar**, **sufocarse**. *Imos abafar todos con esta calor.* SIN. **acorar**, **afogar**, **afrontar(se)**, **asfixiarse**, **atafegarse**. ANT. **desabafar**. **5.** Desprender mal cheiro. *Iso abafa, debe estar podre.* SIN. **alcatrear**, **apestar**, **cheirar**, **feder**, **gafar**, **imbrar**. ANT. **recender**. // *v.p.* **6.** [Cousa, especialmente cristal ou metal] cubrirse de bafo. *Abafáronselle os cristais das lentes.* SIN. **apanarse**, **atoldarse**, **atrapazarse**, **empanarse²**, **toldarse**. ANT. **desabafarse**, **desembazarse**.

5.9. Os exemplos

Todas as acepcións levan un ou varios exemplos, que contribúan na medida do posible a:

- aclarar máis o significado, ofrecendo trazos do significado que non son substanciais, pero si habituais;
- ilustrar sobre o uso;
- ver o comportamento sintagmático, e ofrecer as colocacións máis frecuentes;
- dar a coñecer aspectos da cultura propia, tal como se pode observar por ex. en:

curro *s.m.* **4.** Festa que se celebra con motivo de acurrar ou baixar o gando do monte a estas cercas. *O curro de Sabucedo foi declarado festa de interese turístico internacional.*

entroido *s.m.* **1.** Período de tres días que precede á Coresma, durante o que se celebran festas populares con máscaras, comparsas, bailes etc. *O Entroido é o tempo das filloas.* SIN. *carnaval.* **2.** As propias festas que se celebran durante eses días. *O Entroido de Río, de Venecia, de Xinzo. Onte andamos todo o día de Entroido.* SIN. *carnaval.* **3.** Persoa que se disfrazaba nesa festa. *Chegaron uns entroidos pedindo cartos.*

5.10. A rede de relacións léxicas

Cada acepción vai seguida dos sinónimos, antónimos e voces de sentido próximo, por esta orde. Os sinónimos van precedidos polo marcador SIN., os antónimos por ANT., e as voces de sentido próximo por CF.

atoar *v.t.* **1.** Cerrar [un conduto] nalgún punto e impedir ou dificultar o paso dun fluído. *O po atoou o tubo do gas.* SIN. *atascar, atrancar, obstruír, trancar.* ANT. *desatascar, desatoar, desobstruír.* CF. *cangar, tapar.* **2.** Cubrir de terra ou doutra cousa semellante. *Atoou as brasas para que non prendesen lume. // v.p.* **3.** [Conduto] quedar parcial ou totalmente cerrado por acumularse unha materia no seu interior. *Atoouse a canle da auga.* SIN. *atascarse, atrancarse, obstruírse, trancarse.* ANT. *desatascarse,*

desatoarse, desatrancarse. **4.** Quedar cuberto de terra ou doutra cousa semellante.
Atoouse ata os xeonllos na neve. ♦ SIN. *atuír(se).* ANT. *desatuír(se).*

Como pode observarse tamén no exemplo anterior, cando un sinónimo ou antónimo o é de todas as acepcións, vai ao final de todo, precedido do símbolo ♦

5.11. As unidades pluriverbais

As unidades pluriverbais (locucións e todo tipo de fraseoloxismos) van ao final do artigo, despois das acepcións, ordenadas alfabeticamente, co significado e exemplo. Van precedidas do símbolo ▲ :

allo *s.m.* **1.** Planta da familia das liliáceas (*Allium sativum*) de 30 a 40 cm de altura, que ten unhas follas moi estreitas e un bulbo arredondado, de cor branca, dividido en dentes de cheiro moi forte. *Temos unha horta na que só cultivamos allos.* **2.** Bulbo desa planta. *Unha restrá de allos.* SIN. **cabeza de allo.** **3.** Cada unha das partes ou dentes en que está dividido o bulbo. *Para esa salsa abonda un allo.* SIN. **dente, dente de allo.** ▲ **Allo bravo.** Variedade silvestre do allo, do que existen distintas especies. *Na camposa había allos bravos.* / **Allo porro.** V. **porro.** / **Cabeza de allo.** Allo (ac. 2). *En cada bolsa veñen cinco cabezas de allo.* / **Confundir allos con cebolas.** Mesturar cousas distintas. *Imos tratar cousa por cousa, que non quero que confundamos allos con cebolas.* SIN. **mesturar allos con bugallos.** / **Dente de allo.** V. **dente.** / **Estar no allo.** Estar ao corrente de algo. *Comezou a comentarme o asunto pensando que eu estaba no allo.* / **Mesturar allos con bugallos.** Confundir allos con cebolas. *Para, que andas a mesturar allos con bugallos.* / **Ser coma un allo.** Ser moi listo. *É coma un allo, entendeu todo á primeira.* SIN. **ser coma unha chispa.**

6. Respecto aos dereitos

Hai un aspecto non suficientemente traballado nos dicionarios, e particularmente nos dicionarios de institucións que teñen entre os seus cometidos o de orientar sobre o uso correcto do idioma, ou, aínda que non sexa así, que gozan dun alto prestixio e que teñen un forte ascendente social. Nos dicionarios destas institucións ha de procurarse non dar

cabida ás definicións lexicográficas subxectivas, fomentar o respecto polos dereitos humanos, respectar escrupulosamente todos os pobos, culturas e relixións, e eliminar os elementos que impliquen manifestación sexista, directa ou indirecta. Nós procuramos camiñar por este sendeiro, aínda recoñecendo que é necesario seguir traballando para conseguir que o dicionario non só sexa un modelo de corrección lingüística, senón tamén, na medida do posible, de corrección social, e que os principios democráticos de respecto a todas as culturas e de igualdade entre todas as persoas se vexan plasmados nidiamente no contido da obra.

Na selección de exemplos tívose especial coidado por evitar o clasismo, o sexismo e, en xeral, a transmisión de ideas non acordes cos principios de igualdade de todos os seres humanos. Os valores da ecoloxía, do respecto pola natureza, da non violencia e da convivencia democrática estiveron sempre presentes na mente dos autores á hora de seleccionar os exemplos que ilustran as acepcións das entradas desta obra, aínda que non podemos esquecer que os usos lingüísticos son un reflexo da sociedade en que vivimos na que por desgraza non sempre priman estes valores. Así e todo estamos convencidos de que esta é a liña correcta para unha obra académica, na que hai que seguir profundizando no futuro.

7. Tipografía, símbolos e convencións.

7.1. A tipografía

O coñecemento da tipografía e convencións son fundamentais para manexar o dicionario. A tipografía e as convencións son elementos significativos importantes que forman parte da metalingua das obras lexicográficas.

Respecto aos tipos de letra, a estrutura do dicionario é totalmente ríxida: a entrada vai sempre en letra grosa dun corpo lixeiramente maior ca o resto da información incluída no artigo lexicográfico, a categoría en cursiva, a definición da acepción en redonda, os exemplos en cursiva, as locucións e fraseoloxismos en grosa; os sinónimos, antónimos e

voces relacionadas, en grosa itálica; e as observacións van cunha letra de corpo máis pequeno.

7.2. Símbolos e marcas tipográficas

//: separa acepcións en que a entrada ten distinta categoría gramatical ou distinto xénero ou número

/: separa as locucións, frases feitas, expresións, sintagmas etc.

=>: marca que a palabra que vén a continuación se prefire á da entrada, sen ser esta incorrecta

<=: marca que a palabra que vén a continuación é un sinónimo ou unha variante da entrada, que non se recomenda pero que se acepta

* : marca as formas que se consideran incorrectas

◆ : indica que a información que se ofrece a continuación é válida para todas as acepcións da entrada

▲ : introduce as locucións, frases feitas, expresións etc.,

[]: marcan o contorno da definición e a información fonética do lema

() : marcan rexencia de preposición, nome científico de animais e plantas, elementos opcionais da fraseoloxía

^{1,2,3...} Superíndices: empréganse para diferenciar as entradas nas palabras homógrafas

1,2,3,..: empréganse para separar acepcións